

Rudolf Steiner a kurz léčebné pedagogiky

Wilhelm Uhlenhoff

Již jako dítě se Rudolf Steiner setkal s postiženým člověkem. Jeho bratr Gustav, který se narodil jako třetí dítě v rodině 28. 7. 1866 v Potschachu, kde byl otec Steiner pověřen vedením malé železniční stanice na horské dráze Semmering, byl hluchoněmý. V Potschachu také přicházel pokaždé k příjezdu vlaků na nádraží hydrocefalický, asi třicetiletý muž o berlích. Ten - jak o tom Rudolf Steiner vypráví v Léčebně-pedagogickém kurzu — na něj udělal mimořádný dojem. Rád si s ním povídal. Když ten muž mluvil, proudila z jeho slov zvláštní mírnost. A nakonec byla Steinerovi jako mladému studentovi ve Vídni svěřena v roce 1884 výchova hydrocefalického dítěte Otto Spěch ta. „Jeho tělesný a duševní vývoj byl považován za abnormální do té míry, že v rodině pochybovali o jeho vzdělavatelnosti. [...] Musel jsem najít cestu k jeho duši, která se zpočátku nacházela jakoby ve stavu podobném spánku a kterou bylo třeba postupně vést k tomu, aby získala vládu nad tělesnými projevy. Bylo třeba duši jaksi teprve zapojit do těla. [...] Učitelskou praxí, kterou jsem musel použít, se mi otevřel pohled do souvislostí mezi duchovně duševní a tělesnou stránkou v člověku. Tady jsem prošel skutečným studiem fyziologie a psychologie. [...] Musím být osudu vděčen za to, že mě dovedl do takové životní situace. Neboť tím jsem živým způsobem získal poznání lidské bytosti, o němž si myslím, že bych si je jinou cestou nebyl mohl tak živě osvojit.“

Postižení lidé, se kterými se Rudolf Steiner v dětství a mládí setkal, v něm probudili otázku po bytosti člověka.

Ale je třeba přihlídnout ještě k dalším zážitkům ze Steinerova dětství a z doby jeho studií, chceme-li poznat přesnější směr otázek, které se v jeho nitru postupně utvářely. Líčil působivou zkušenost ze svého dětství: „Sestra mého otce tragickým způsobem zemřela [spáchala sebevraždu]. Místo, kde žila, bylo poměrně daleko od našeho bydliště. Rodiče o tom nedostali žádnou zprávu. Já jsem viděl, sedě v čekárně na nádraží, celou tu událost. Udělal jsem na to narážku v přítomnosti otce a matky. Řekli jen: ‚Ty jsi hloupý kluk.‘ Během několika dní jsem viděl, jak je otec zamyšlený kvůli dopisu, který dostal, jak potom v mé nepřítomnosti po několika dnech mluvil s matkou a ta pak celé dny plakala. O té tragické události jsem se dozvěděl až po letech.“

Den po založení Anthroposofické společnosti, 4. 2. 1913 v Berlíně, referoval o tomto zážitku z dětství v autobiografické přednášce ještě podrobněji a doplnil: „Ta událost udělala velký dojem, neboť je vyloučena jakákoli pochybnost o tom, že se jednalo o návštěvu ducha osoby, která spáchala sebevraždu. [...] Inu, kdo něco takového v raném dětství prožije a podle svého duševního založení se tomu musí snažit porozumět, ten od takové události pak ví — právě když to zažije vědomě — jak se v duchovních světech žije. [To] zde chci naznačit, že od oné události pro toho chlapce [Rudolf Steiner o sobě vyprávěl ve 3. osobě] začal v duši život, kterému se opravdu ukazovaly světy, z nichž nejen vnější stromy, vnější hory hovoří k duši člověka, nýbrž i ty světy, které jsou za nimi. A chlapec žil přibližně od té chvíle s duchy přírody, které je samozřejmě v takovém kraji obzvlášť možné pozorovat, s bytostmi působícími za věcmi stejným způsobem, jako na sebe nechával působit vnější svět.“

Svět duchovních bytostí a duchovních sil byl od té doby pro Rudolfa Steinera stejně reálný jako svět konkrétních věcí. Otázka, která mu potom později na začátku studia ve Vídni znovu vytanula na mysl, zněla: Co reálného může přírodní věda vypovídat o světě, když o silách působících za věcmi nic neví? „Má snaha o přírodovědné pojmy mě nakonec dovedla k tomu, že jsem v činnosti lidského ‚já‘ viděl jediné možné východisko pro skutečné poznání. [...] Nyní jsem chtěl [...] od ‚já‘ proniknout do procesu vývoje* přírody. Duch a příroda stály tehdy před mou duší v naprostém protikladu. Svět duchovních bytostí pro mě existoval. Že ‚já‘, které je samo duchem, žije ve světě duchů, bylo pro mě bezprostřední zkušeností.“

„Cítil jsem se tehdy povinován prostřednictvím filosofie hledat pravdu. Měl jsem studovat matematiku a přírodní vědu. Byl jsem přesvědčen o tom, že k nim nenajdu vztah, když nebudu moci jejich výsledky postavit na bezpečnou filosofickou půdu.“

Proto navštěvoval především filosofické a psychologické, ale i literárně historické a medicínské přednášky, tedy výklady Karla Julia Schroera o německé literatuře, poslouchal přednášky Roberta Zimmermanna a Franze Brentana o „praktické filosofii“. V knihovně také četl jejich knihy. „Nebylo tehdy lehké pro můj duševní život, že pojetí filosofie, které jsem se dozvídal

od jiných, nebylo možné v jejich myšlení dovést až k představě duchovního světa.“

Především mínění Franze Brentana o duševním životě člověka dělalo Rudolfu Steinerovi potíže. Brentano rozděloval činnosti, které v duši pozoroval, takto: za prvé představování něčeho, za druhé uznání nebo odmítnutí, tedy posuzování, a nakonec láska nebo nenávisť, které prožíváme v citění. Žádnou realitu ale nepriznával tomu, co ostatní označují jako vůle. Chtění se v jeho pozorování nevyskytovalo. - Tímto způsobem nebylo možné uvést reálnou duši, jak ji Rudolf Steiner zažíval, do souvislosti s tělesnými, přírodovědecky uchopitelnými procesy.

Později, v *Léčebně-pedagogickém kurzu*, vyjádřil, co si tehdy asi tak mohl myslet: „Jen se podívejte na ty komické kotrmelce, všechny ty zajímavé, ale ve skutečnosti pošetilé teorie o psychofyzickém paralelismu nebo o vzájemném ovlivňování.“

V jedné veřejné přednášce Rudolf Steiner objasnil, jak jej otázka vzájemného vztahu duše a těla zaměstnávala po celá desetiletí. Od dob svých studií ve Vídni, kde slyšel přednášky Franze Brentana, vnitřně pracoval na tomto problému. Teprve po soustavném bádání promluvil o svých výsledcích a zveřejnil je ve své knize *O záhadách duše*. V této knize vypracoval také podrobný nekrolog Franze Brentana — výraz toho, jak velký význam v této otázce Brentano pro Steinera měl.

Šestá kapitola „stručného rozšíření“ této knihy obsahuje náš problém, vztahy duševní k fyzicky-tělesnému. To je první písemné zveřejnění myšlenky trojčlennosti lidského organismu.

Zopakujme si tu ve zkrácené podobě výsledek tohoto bádání: „To, co v tělesnosti odpovídá duševní kvalitě představování, musíme vidět v procesech nervového systému, v jeho vybíhání do smyslových orgánů na jedné straně a do tělesné vnitřní organizace na druhé straně.

[...] Chceme-li určit, co v tělesnosti odpovídá citění [...] shledáme, že tak jako představování propojujeme s nervovou činností, tak musíme citění uvést do vztahu k tomu životnímu rytmu, který má svůj střed v dýchání a souvisí s ním. [...]

A co se týká chtění, shledáme, že to se podobným způsobem opírá o procesy látkové výměny. Zase musíme vzít v úvahu, jaká všemožná rozvětvení a výběžky procesů látkové výměny v celém organismu přispívají v úvahu.“ Brentanovo rozdělení duševního života na představování, posuzování a citění považoval Steiner k objasnění závislosti duše a těla za nevhodné. Jaký význam bude mít vyřešení problému „duše a těla“ pro individualitu Franze Brentana a pro jeho postup v budoucích životech, to jistě nedokážeme posoudit. Ve svém nekrologu ale Steiner naznačuje: „A Brentano je osobnost určená k tomu, aby nadále působila v duchovním vývoji lidstva prostřednictvím impulzů, které se nevyčerpají v pokračování idejí jím rozvinutých.“

Sledujeme-li působení antropologických vyjádření Rudolfa Steinera, můžeme dospět k názoru, že se jeho duchovní bádání tímto směrem stalo jeho nejdůležitějším příspěvkem ke kulturnímu pokroku lidstva. Poněvadž od okamžiku, kdy byl poměr duchovně duševního k pozemsky materiálnímu zveřejněn myšlenkově zformulovaný tak, jak bylo popsáno, stala se anthroposofie něčím, co bylo vhodné pro život, a její sdělení se dala proměnit v činy.

Předtím si duchovní vědy — mimo oblast umění, které díky architektuře prvního Goetheana a jako eurytmie vystoupilo na veřejnost — všimlo jen málo lidí otevřených pro esoteriku. Také pouze oni znali mysterijní dramata. „I lidé se scházeli jen ve velmi malých kroužcích [...] také veřejné akce byly zpočátku pěstovány jen ve velmi úzkém rámci. [...] Poněvadž svět si anthroposofie sotva všiml.“ Potom ale, po zveřejnění myšlenky trojčlennosti, vzplála svět proměňující síla anthroposofie: V letech 1917/18 se Rudolf Steiner pokusil ovlivnit vyústění války tím, že pro nezbytné nové uspořádání střední Evropy přišel s myšlenkou „trojčlennosti sociálního organismu“. Roku 1919 vystoupil před širokou veřejností s knihou *Hlavní body sociální otázky*.⁷ Jako příklad svobodného duchovního života mohla být v září 1919 založena Svobodná waldorfská škola ve Stuttgartu. Podnikatelé se roku 1920 spojili ke svobodnému hospodaření do sdružení firem „Der Kommende Tag“. Rovněž roku 1920 uspořádal Rudolf Steiner přírodovědné kurzy a první kurz medicíny, rozšířený podle anthroposofických hledisek. Roku 1922 následovalo založení Obce křesťanů, 1923 nové uspořádání Anthroposofické společnosti a o Vánocích založení Vysoké školy v Dornachu, 1924 pak založení zemědělství a léčebné pedagogiky — ráz na ráz!

K první kapitole své knihy *O záhadách duše* podotýká Rudolf Steiner v přednášce ze 4. 2. 1923: „To není napsáno perem, ale je to psané duševním krumpáčem, který chce strhnout prkna, jež zabeďňují svět, to znamená, chtěl by odstranit hranice poznání přírody, ale odstranit je vnitřní duševní prací.“ To bylo to, co vždycky chtěl: „Duchovní věda nemá být jen abstraktní teorií, pouhou doktrínou nebo učením, nýbrž má být

pramenem života a vitality, a svůj úkol splní teprve tehdy, když prostřednictvím poznatků, které je schopna poskytnout, vlije do našich duší něco, co může udělat život bohatším, srozumitelnějším, naši duši zdatnější a činorodější. [...] Jakmile budou skutečně ty síly, které prostřednictvím teosofie [anthroposofie] přijímáme, dost silné, pak najdou také možnost zasáhnout do světa; jestliže však nikdy neuděláme nic pro to, aby tyto síly byly stále silnější a silnější, nebudou bohužel moci do světa zasahovat.“

Šest let po roce 1917 - během Vánočního sjezdu 1923/24 — se obrátili na Rudolfa Steinera tři mladí lidé, Albrecht Strohschein, Siegfried Pickert a Franz Löffler s otázkou, o co jde v osudu postižených dětí. Přes nadlidské vyčerpání v těchto dnech se jejich otázkou zabýval. Všichni tři byli pozváni na kurz mladých lékařů od 2. do 9. ledna a Rudolf Steiner si 10. ledna vyšetřil čas na zásadní rozhovor s nimi o léčebné pedagogice. Loučil se s nimi slovy: „Snad se mi jednou podaří, abych vám poradil přímo na místě.“

18. června 1924, po Zemědělském kurzu v Koberwitzu, mohl skutečně navštívit ústav Lauenstein, který ti tři nově založili v Jeně. Nechal si ukázat děti přijaté v prvních sedmi týdnech, navrhl jejich léčbu a denní režim domova a nakonec pozval mladé lidi do Dornachu: „Uspořádám pro vás kurz.“ A zase se tenhle kurz konal v době, ve které Rudolf Steiner neměl zbytečnou vlastně ani minutu! Dvanáct přednášek Léčebně-pedagogické- ho kurzu bylo ještě zařazeno do beztoho již hustě zaplněného programu těchto dní od 25. června do 7. července - většinou ráno, ale i večer po ukončení programu. Účastnit se smělo jen asi 20 osob: léčební pedagogové, lékaři a kromě členů představenstva jen velmi málo lidí.

Z obsahu toho, co bylo v kurzu řečeno, je zřejmé, na co Rudolf Steiner vnitřně navazoval. V průběhu celé první přednášky můžeme cítit, že myslel na jednoho určitého člověka, jehož individualita nebyla v tomto životě schopna zasáhnout správným způsobem do fyzicky tělesného — a sice na syna Franze Brentana (viz k tomu str. 253 a násl.).

V páté z úvodních přednášek Léčebně-pedagogického kurzu popsal Rudolf Steiner ještě jednou nový úhel pohledu z perspektivy duchovní vědy a shrnul jej v nádherném obraze, který nakreslil na tabuli (tabule 7 v *Léčebně-pedagogickém kurzu*). Je to syntéza působení čtyř bytostných článků v trojčlenném člověku: Já, astrálního těla, éterného a fyzického těla v nervově smyslovém systému, v rytmickém systému a v systému motoricko-metabolickém, kde působí pokaždé jinak, budují nebo odbourávají — dvanáctinásobná podstata. Toto velice komplexní vzájemné prolínání vyložil již dřív více pojmově v jedné přednášce pro lékaře;²¹ v Léčebně-pedagogickém kurzu se mu to podařilo tak dokonale, že sám, celý potěšený, sestoupil po přednášce z pódia sálu v truhlárně a ukazuje na obraz, zeptal se jednoho z účastníků: „Není to krása?“

Tento polární vzájemně propojený obraz člověka — on tomu říkal „úplná lidská organizace“ — byl základem rozhovorů o jednotlivých dětech, které následovaly od šesté přednášky. Měl by být i dnes pro léčebné pedagogy pozadím každé konference o dětech! Ale nebyl myšlen jen pro rozhovory o dětech, měl sloužit i ke cvičení léčebných pedagogů: v desáté přednášce to Steiner shrnul do meditační figury („bod a kruh“; viz tabule ii v *Léčebně-pedagogickém kurzu*) a proměnu jednoho z těchto obrazců v druhý uvedl jako cvičení. Vyjádřil to takto: „Je to právě tak, jako by v člověku samotném principy odbourávání [hlavy] běžně zasahovaly do principů budování [systému končetin]. [...] Pak v tom budete mít vytvořenou nauku o metamorfóze [...]“

Je zřejmé, že tento obraz je vůdčím motivem celého kurzu. Z pohledu antropologie můžeme za bod dosadit systém hlavy, který je v protildadu a v neustálém vzájemném (střídavém) působení s periferií motoricko-metabolického systému; účinky přecházejí sem a tam. Tento vztah mezi centrem a periferií může jako obraz nebo také jako základní princip ve sledu inkarnací každého člověka ukázat, že podle bodu jedné inkarnace se bude vyvíjet příslušná periferie v následující inkarnaci jako protějšek, zrcadlový obraz.

Koneckonců tento poslední zákon objasnil Rudolf Steiner v jedenácté přednášce na konkrétním příkladu: doporučil léčebným pedagogům z Lauensteinu, aby se, pokud se chtějí důkladně zabývat otázkami karmy, nezabývali svými vlastními minulými osudy, ale vyhledávali do budoucnosti směřující impulzy nadšení. Mají si položit otázku, jaké antecedence v Jeně žijí, k nimž by se mohli připojit. Odkázal je na Ernsta Haeckela, který v Jene působil a jako zoolog si osvojil obsáhlý způsob pozorování přírody v celé její rozmanitosti. Steiner k tomu upozornil, že Haeckelova individualita ve své předchozí inkarnaci jako papež Řehoř Vil. působila silně v tom směru, že všechno bylo organizováno z Říma (tak jako je od hlavy utvářen celý člověk). V následujícím životě to pak musel vyrovnat tím, že vyšel do světa a vyhledával a kreslil jeho tvory. V Jeně probíhá, jak říká Steiner, proud naprosto jasně protikladný k římskému.

Tyto informace nám znovu mohou ozřejmit, jak intimně byl spojen dřívější život Rudolfa Steinera s léčebně-pedagogickým impulzem, vynořujícím se na konci jeho života. Haeckel rozpoutal na přelomu století svou descendenční teorii obrovský duchovní boj týkající se otázky původu člověka. V ní postavil člověka, co

se týče jeho původu, do linie zvířecí říše a vypracoval důsledný monismus. Steiner stál tehdy — k velkému údivu mnohých, kteří jej znali jako duchovního vědce - na straně materialisty Haeckela, protože chtěl, aby se na člověka pohlíželo jako na vyvíjející se bytost.

V únoru 1894 uspořádali v Jeně velkou slavnost na počest Haeckelových 60. narozenin a Steiner byl pozván, protože už tehdy si s Haeckelem vyměňoval vědecké informace. V *Léčebně-pedagogickém kurzu* o tomto zážitku podrobně vyprávěl a na závěr poznamenal: „A představte si přitom všechn ten svěží mladistvý život [studentů, kteří slavili Haeckelovy narozeniny společně s ním]. To vám zase mohu doporučit k meditování. Pak budete uprostřed toho, jak si stojí Jena v evropském duchovním vývoji.“

A pak, třicet let po Haeckelově oslavě narozenin, uvedli léčební pedagogové z Jeny Steinera a jeho průvodce Elisabeth Vreedeovou a Guenthera Wachsmutha po jejich příjezdu o půlnoci 17. června 1924 právě do toho hotelu Černý medvěd, do prvního domu na náměstí, v němž se Steiner účastnil slavnostní hostiny na Haeckelovu počest. Tehdejší událost mu jistě vytanula živě před očima, když do domu vstoupil. Následujícího dne vyprávěl na Lauensteinu o Haeckelovi a Řehořovi VIL Při tom vznikla kresba, která ještě zvýraznila princip tohoto popisu karmy: skica ukazuje centralizující, bodovou tendenci římského pohybu a centrifugální, do dálky zasahující tendenci proudění z Jeny. Tuto skicu kladl Steiner anthropo- sofickému léčebně-pedagogickému hnutí na srdce. — Můžeme se domnívat, že i individualita Ernsta Haeckela - podobně jako ta Franze Brentana – po své smrti vděčně pohlédne na Steinera, který Haeckelovu materialistickou představu vývoje pozvedl do souvislosti odpovídající duchu.

Skica Rudolfa Steinera, která vznikla 18. června 1924 na Lauensteinu

Rudolf Steiner stál, jak ukazuje jeho zabývání se Haeckelovou descendenční teorií, uprostřed duchovních diskusí své doby. Boj o obraz člověka vedl pak v celoživotním bádání až k myšlence trojčlennosti lidského organismu. Aby dosáhl odpovědi na otázku „Jak žije duše v těle?“, vynaložil nesmírné úsilí a vyřešil při tom mnoho problémů. Podnětem k tomu byli postižení lidé, se kterými se na své cestě životem setkal. Poděkoval jim tím, že nesobecky podporoval léčebnou pedagogiku, přiměřenou člověku!